

Efterskrift til ”Det daglige Brød”

Laksegade, hvori denne fortælling udspiller sig, udgjorde sammen med den nu nedlagte Hummergade en del af det såkaldte mayonnaise-kvarter. Det var et af Københavns ’red light districts’, berygtet for prostitution og anden lyssky aktivitet. Her lå i årene 1874-1906 nogle af byens offentligt kontrollerede, lovlige bordeller.

I disse profane omgivelser placerer Nexø sin nærsynede teologistuderende, for hvem alting er rent, samt studentens mor, en præstenke der er fortællingens egentlige hovedperson, og som i modsætning til sønnen er en skarpsynet moralist, og endelig en observerende fortæller.

I litteraturhistorisk perspektiv ligger ”Det daglige Brød” i nogen forlængelse af ’sædelighedsfejden’, som havde raset siden 1880’erne med kamp imod borgerskabets dobbeltmoral på det seksuelle område, herunder den samfundsmæssige accept af bordellerne. Da fejden blussede op omkring århundredskiftet, havde den unge Nexø bidraget energisk til den med sine ungdomsromaner.

Nærværende humoreske er trykt første gang i 1926, hvor Nexø ellers var optaget af andre temaer end den gamle sædelighedsfejde. Men fortællingen bygger på et forarbejde, en avisklumme med titlen ”I Fare”, trykt i dagbladet *København* 1902. Og i denne periode producerede unge Nexø adskillige satiriske fortællinger der, som ”Dødskamp” (1897), ”Onkel Peters Penge” (1901) og ”En Duel” (1905), udstillede småborgerlige normer og lod dem blive udfordret. Normerne og idealerne viste sig at være ganske bøjelige.

Også præsteenkenes normer og idealer viser sig i denne fortælling at være ganske bøjelige: Hun synes til sidst at gå ind på bordelværtindens spil, fordi det skaffer hendes søn brød på bordet.

*

Den hjemlige modtagelse af ”Det daglige Brød” i samlingen *De sorte Fugle* (1930), hvor fortællingen for første gang bragtes i bogform, var blandet og i høj grad ideologisk betinget.

Den senere undervisningsminister Hartvig Frisch fandt i en stor anmeldelse i *Social-Demokraten* ”Det daglige Brød” kostelig, ”og hans Spøg, der ligger nærmere ved Haan end ved Humor, river op i Sindet som en skarp Negl paa en kalket Væg.”

Tilsvarende fandt *Politiken*'s Christian Rimestad fortællingen ”pudsig”.

Heri var *Kristelig Dagblad*'s anmelder Paul Holt ganske uenig:

[Nexøs] ”Skildring af den nærsynede, unge teologiske Student er ført ud i den rene Karikatur og maa være Udslag af ond Vilje, da man næppe kan mene, at den ellers ret intelligente Forfatter kan tro, at han hermed er paa Virkelighedens Grund. [...] Bogen vil sikkert hurtigt blive glemt, og derved sker der ingen Skade.”

Ligesom fortællingen genoptog en gammel fejde, hvori den radikale og den socialdemokratiske presse i sin tid havde bakket Nexø op og fortsat gjorde det, genoptog *Kristeligt Dagblad* den kritik, bladet havde rettet mod Nexøs første bøger, her *Familien Frank* (1901): ”Det er Svineri og Raahed fra Ende til anden.”

Således var alt ved det gamle i Nexø forhold til anmelderne.

- *Henrik Yde*

Efterskrift til ”En duel”

”En Duel” er en rammehistorie, hvor en unavngiven fortæller beretter om et aftenselskab, og hvor en af deltagerne, fortællerens barndomsven, den tidligere officer Dam, efterfølgende fortæller sin historie.

Selskabet udgør et repræsentativt udsnit af dansk middel- og overklasse: En ung journalist, en ingeniør, en overretssagfører (hvad der i dag svarer til en landsretssagfører), en grosserer, den hjemvendte officer, en ung dame samt fortælleren, hvis erhverv ikke nævnes.

Om ham skinner visse forhold dog igennem: Han er jævnaldrende med officeren, altså midaldrende. Han er ungtkarl og har levet et beskedent liv. Han tænker langsomt. Og han har sine traditionsbestemte normer og principper vedrørende pligt og lovlighed. Han er kort sagt indbegrebet af en småborger.

I både rammefortællingen og i officerens historie er *sunde instinkter* et nøglebegreb. Hvis man i dag overhovedet taler om sunde instinkter, er det vel i forbindelse med enkeltindviders kost, helse- og motionsvaner eller mentale tilstand. Men der var en tid, hvor man uden at blinke talte om et folks, en nations, en races eller en klasses sunde eller mindre sunde instinkter. ”En Duel” er fra denne tid, og den kan bl.a. læses som en satirisk kommentar til dette begreb.

Den joviale sagfører påberåber sig ”Nationens sunde Instinkter”. Efterfølgende henholder officeren sig hertil, idet han hævder, at man i Danmark har ”Instinkterne, den sunde Sans” – og at han i sin ’duel’ egentlig havde handlet på vegne af dette sunde danske folk.

Da det endelig afsløres, at officeren ikke har overlevet en duel, men har begået et mord, krakelerer fortællerens verdensbillede i komiske selvmodsigelser. På den ene side må et mord jo bestemt straffes, på den anden side vil han ikke angive Dam. På den ene side har han angiveligt et gennemtænkt ”Pligtforhold til Øvrigheden”, på den anden side byder hans

samvittighed ham ikke at foretage sig noget. Og han indser, at også han selv har potentialet til i en given situation at blive morder. Derfor foretager han sig bekvemt nok ingenting.

Som i ”Dødskamp”, ”Onkel Peters Penge” og flere andre tidlige Nexø-fortællinger udstiller ”En Duel” småborgerlige normer og lader dem blive udfordret af grumme beretninger om selvmord og mord. Normerne og idealerne viser sig at være ganske bøjelige.

”En Duel”, til hvilken Nexø udgav et forarbejde i 1902, forelå i sin endelige form i 1905, hvor den udgjorde en af de i alt fem fortællinger i *Mulds kud. Anden Samling*. Alle fem vidner om, at Nexø i denne periode var mindre optaget af sociale end af psykologiske spørgsmål. I hans to forrige samlinger havde nogle af fortællingerne skildret bornholmsk og spansk proletarliv med en vis social indignation. Men af underklasseschildringer er der intet i *Mulds kud. Anden Samling*. Denne samling ligner til gengæld de to foregående ved sin nihilistiske grundholdning.

Henrik Yde

Efterskrift til ”En Strandvasker”

”En Strandvasker” stod først at læse i *Berlingske Tidende* 30. juni 1918 og indgik oktober samme år i samlingen *Dybhavsfisk*.

Fortællingen er bygget på overskudsproduktion fra *Ditte Menneskebarn*'s tredje bind, *Syndefaldet* (1919). I værkets første bind, *En Barndom* (1917) havde læseren mødt Dittes stedfars bror, den asociale landstryger Johannes. Da han misbruger familiens tillid, han bliver smidt på porten, men han dukker op igen som bifigur i *Syndefaldet*, hvor Ditte er blevet tjenestepige hos gårdmandsenken Karen Bakkegaard.

I fortællingen – som er skrevet inden *Syndefaldet*'s færdiggørelse – udfolder Nexø historien, således at Johannes bliver gift og får barn med Karen Bakkegaard. Nexø afprøvede altså først et forløb, som han senere fravalgte i romanen og i stedet udgav som selvstændig fortælling.

Nexø var, som det ikke mindst fremgår af hans bornholmernoveller, en sikker skildrer af den gamle almues takt og tone. Hertil hørte, at ’lige søger lige’, både indbyrdes blandt tyendet såvel som blandt gårdmandsfolk. En forkarl var naturligt kæreste med den tjenestepige, der var ældst i gårde, og gårdmandsfolk giftede sig helst inden for standen. Hvis nogen forsøgte at krydse denne linje og gifte sig over eller under sin stand, forstyrredes den sociale orden. Herved kunne der opstå konflikt, en opkomling kunne fremstå som en trussel.

Dette er netop situationen ved fortællingens begyndelse, hvor sognets gårdmandsfolk misbilliger og melder afbud til gårdmandsenken Karen Bakkegaards bryllup med den ejendomsløse Johannes. Men da han tilmed viser sig at være en øder, og da hun indser, at han ikke på nogen måde bidrager til gårdens drift, vil hun selv skille sig af med ham – og hun genoptages derefter i sognets bondestand.

Den rodløse Johannes vil imidlertid ikke indse, at han har overtrådt alle regler og udspillet sin rolle, så han må *tvinges* bort. Og da han syv år senere alligevel vender tilbage, underskriver han derved sin egen dødsdom. Drabet begås med en beslutsomhed, som var han et af gårdens dyr.

At liget driver i land netop ved Bakkegaarden virker vel på egnen som ’et sært træk’, men det vækker ikke opsigt eller opstandelse. Den sociale orden er endegyldigt genoprettet.

Henrik Yde (2020)

Efterskrift til ”Frihedens Fe”

I 1908 udsendte Nexø samlingen *Af Dybets Lovsang*. Fire ud af dens fem fortællinger er henlagt til samtidens København og én til Bornholm.

De fire københavnerfortællinger foregår som noget nyt i Nexøs novellistik blandt storbyens moderne almue og er besk samfundskritiske – i nogen modsætning til hans tidligere almueskildringer fra det førindustrielle Bornholm. Denne emnekreds, den moderne storby-almues tilværelse, havde han ganske vist tidligere afsøgt journalistisk med en lang række klummer om ’havarerede eksistenser’ i dagbladet *København* 1900-1902, men den var ny i hans novellistiske, fiktionale produktion. Hovedpersonerne i de enkelte fortællinger skildres solidarisk, og tonen er sort humoristisk, men bag den afslørende samfundssatire er der lys.

Et forarbejde til nærværende fortælling publicerede Nexø 1905 under titlen ”For Frihed, for Frihed –” i *Verdensspejlet* med denne redaktionelle indledning:

”I nedenstående Skitse har Forfatteren Martin Andersen Nexø fortalt en stakkels Tjenestepiges Historie. Netop i disse Dage, da den Kommission, som skal udarbejde et Udkast til den nye Tyendelov, er traadt sammen, bør denne Skildring læses med den største Agtpaagivenhed.”

Tyendeloven af 1854 fastlagde tjenestefolks underordnende retsstilling i forhold til deres herskab. Tjenestefolk var lovpligtigt udstyrede med en ’skudsmålsbog’, hvori arbejdsgiveren anførte sine betragtninger over tyendets pligt troskab og arbejdsevner. Husbond havde ’revselsesret’, det vil sige ret til korporlig afstraffelse af det voksne tyende. Tyendet havde ingen øvre arbejdstid og måtte ikke forlade arbejdspladsen uden tilladelse. I politisk henseende havde tyendet hverken valgret eller valgbarhed.

Imod disse forhold kæmpede mange socialdemokratiske og radikale politikere, og også forfattere som Johan Skjoldborg og Jeppe Aakjær deltog i denne

kamp; i 1904 udgav Aakjær således sin agitatoriske roman *Vredens Børn – Et Tyendes Saga*. Den legendariske Carl Westergaard grundlagde i 1907 fagforeningen Tyendeforbundet, hvori han selv blev både formand, redaktør og kasserer. Også socialdemokraten Peter Sabroe, 'børnenes og de udsattes værner', indtog en fremskudt plads i kampen. Årene frem til 1915, hvor der bliver indført almindelig valgret i Danmark, også for kvinder og tyende, og 1921, hvor Tyendeloven erstattedes af en moderne 'medhjælperlov', var præget af kamp for bedre arbejdsvilkår og en bedre retsstilling for tyendet.

Nexøs bidrag til denne kamp var mere kunstnerisk end direkte agitatorisk som Aakjærs. Men hans skildringer af landproletariatets forhold i *Pelle Erobreren's* første bind (1906) og af lærlinges livsvilkår i romanens andet bind (1907) gjorde deres for at gøde jordbunden for opgøret med tyendeloven. Det samme gjorde også *Ditte Menneskebarn* (1917-1921) og flere af Nexøs fortællinger, herunder den lavmælte skildring af en tjenestepiges liv i fortællingen "Frihedens Fe".

Det er først og fremmest tyendets bundethed, dets ufrihed, fortællingens hovedperson 'Vera' vil frigøre sig fra, da hun opgiver livet som tjenestepige og i stedet vælger den hårde tilværelse som fabrikspige. Hendes valg afspejler den vej, hundredtusinder af almuepiger gik i disse år.

- *Henrik Yde*

Efterskrift til ”Gravhøjen”

Overgangen fra almue til arbejderklasse, fra ’lideform’ til ’handleform’, fra tradition til modernitet, det er nogle af betegnelserne for en proces, som Nexø iagttog og digtede over gennem hele sit forfatterskab. Allerede i debutartiklen, ”St. Hansaften paa Bornholm. Et Øjebliksfotografi” (1893), anskuer den unge Nexø øens traditionelle midsommerfest som forløber for en bedre tid, ”naar den bornholmske Bonde bliver Arbejder.”

Samlingen *Barndommens Kyst* (1911), hvorfra ”Gravhøjen” stammer, indeholder ni fortællinger, der, som titlen antyder, alle har bornholmske motiver. De er skrevet i perioden 1905-1910, dvs. nøjagtig i den periode, hvor han skrev hovedværket *Pelle Erobreren*. Udarbejdelsen af dette værk, der på afgørende vis betød et farvel til det tidlige forfatterskabs naturalistiske sortsyn og dekadente fin de siècle-pessimisme, har uden tvivl givet ham anledning til selvrefleksioner. Og *Barndommens Kyst* kan da også i væsentlige henseender betegnes som en forløber for hans *Erindringer* (1932-1939).

I ”Gravhøjen” iagttager Nexø også et *før* og et *nu* og lader to stemmer lyde, husmandsenkens og fortællerens.

Fortælleren er en mand, der har været væk fra øen i lang tid, som har boet i byen og tilegnet sig dens verden og nu vender tilbage som gæst. Efter nogle lyriske barndomserindringer og efter nogle betragtninger over tyendeliv før og nu – herunder det beskedne sociale fremskridt symboliseret ved et karlekammers bræddegulv! – præsenterer han læseren for sin helt, originalen husmand Holm. Holm var den, der stillede spørgsmål og søgte årsager, hvor andre orienterede sig efter traditionerne og affandt sig med verden, som den nu engang var. Skønt årsager og begrundelser oftest på pudsigt vis blev udformet af særlingen selv, fremstilles Holm alligevel som foregangsmand for en ny tid, som en naturgroet forløber for moderniteten.

Ham vil fortælleren nu opsøge, men træffer til sin overraskelse i stedet hans enke. Hendes bitre monolog om Holms liv og død udtrykker et uanfægtet almuesind, der i et og alt orienterer sig efter traditionen. I forhold til sit eget miljø har Holm øjensynligt levet forgæves, og i fortællingens slutning er der byttet om på fortid og nutid, på før og nu: Foregangsmanden husmand Holm og det, han stod for, er dødt, hans overtroiske enke lever endnu.

Men der er et lag mere: Enken repræsenterer en urgammel, sammenhængende almuekultur med sine egne kollektive forklaringer og begrundelser for alt, fjernt fra den omskiftelige verden, der er fortællerens. Og det er fortælleren, der slås ud af kurs, ikke hende.

I denne lille skitse har Nexø opridset en styrkeprøve mellem den kollektive almuetankegang og den individualistiske modernitet.

*

Et forarbejde til "Gravhøjen" tryktes i dagbladet *København* september 1901. I udarbejdet form tryktes fortællingen første gang i *Solhverv / Baunens Julebog* (1907), udgivet af Vilh. Malling og A. Kr. Dolleris. Sin endelige form fik den i *Barndommens Kyst* (1911). Den optrykkes her efter *Samlede fortællinger*, bind II (2013).

Husmand Holm-figuren genfindes i slutningen af Nexøs *Erindringer, Vejs Ende* (1939), hvor han kaldes Jeppe Holm – og hvor Nexø i øvrigt lader ham få en helt anden død end i "Gravhøjen". Figuren har ikke kunnet identificeres og er højst sandsynligt fiktiv. Figuren er – ligesom bl.a. Kraften i *Pelle Erobreren* – Nexøs fællesnævner for de selvstændigt tænkende, fremadrettede kræfter i almuen, der var for tidligt ude og derfor gik til grunde.

Henrik Yde

Efterskrift til ”Græsmarkens Sang”

”Græsmarkens Sang” stod at læse i *Politiken* den 2. august 1912 og indgik 1915 i samlingen *Under Himmelen den Blaa*.

Nexøs kortprosa spænder over mange forskellige genrer: Noveller, fortællinger, erindringer, rejseskildringer, anekdoter, skipperskrøner, causerier, essays, skitser, eventyr, legender, lignelser, allegorier og blandingsformer heraf.

”Græsmarkens Sang” er et sådant blandingsprodukt.

Lyrik: Som ung højskoleelev i 1890’erne skrev Nexø højstemte digte, og han søgte sine litterære forbilleder overalt. Nogle af digtene pegede tilbage på folkevisegenren, andre pegede ved deres tungsindighed og højliterære sprogføring hen på impressionismens stemningsbeskrivende frie vers (J.P.Jacobsen) og på det nyeste i tiden, den tidlige symbolisme (Johannes Jørgensen, Sophus Michaëlis). Men kun enkelte af disse lyriske forsøg blev trykt, nogle med over 30 års forsinkelse i *Digte* (1926).

I dag huskes Nexø først og fremmest som prosaforfatter. Men er hans digte stort set glemte, så indgår der alligevel i romanerne og fortællingerne naturlyrik – på prosa! – der kan måle sig med Thøger Larsens og Jeppe Aakjærs sange.

”Græsmarkens Sang” er et sådant stykke naturlyrik.

Erindring: Men denne lille fortælling krydser flere genregrensere end dem mellem lyrik og prosa. Den udgør også et stykke barndomserindring fra forfatterens tid som vogterdreng. Hermed viser den hen på samlingen *Barndommens Kyst* fra 1911, skrevet cirka samtidig med ”Græsmarkens Sang” – og naturligvis til *Under aaben Himmel* (1936), andet bind af hans erindringer.

Essay: Endelig causerer Nexø essayistisk over landbrugets omkalfatring siden hans egen tid som vogterdreng, fra kornavl til større husdyrhold der gav flæsk og smør. I årtierne efter cirka 1880 mangedoblede også den danske roeavl, idet udbyttet af roer som kreaturfoder var større end udbyttet fra den hidtidige kornavl.

Naturlyrik, barndomserindring og essayistik blandes frit i denne lille skitse.

Henrik Yde (2020)

Efterskrift til ”Kærlighedsbarnet”

’Uægte’ børn, dvs. børn født udenfor ægteskab, var genstand for adskillige behandlinger i Martin Andersen Nexøs forfatterskab. Allerede i fortællingen ”Dødskamp” (færdiggjort januar 1897) optræder som bifigur en ung mor til og morderske af et barn født udenfor ægteskab. Og i det store format blev *Ditte Menneskebarn* (1917-1921) romanen om dette tema, ikke blot i dansk litteratur, men i verdenslitteraturen.

De ’uægte’ børns vanskelige kår og uretfærdige retsstilling var i Danmark dengang genstand for heftig politisk debat. Og den legendariske socialdemokratiske politiker Peter Sabroe, navnlig kendt som fattige børns forkæmper, opfordrede da i 1907 Nexø til at skrive det ’uægte’ barns historie.

I første omgang reagerede Nexø ved at arbejde videre på en foreliggende historie med titlen ”Tyvetøs” fra juni 1901. Den var et led i en lang række klummer om ’havarede eksistenser’, som han havde skrevet til dagbladet *København* i 1900-1901.

I den gamle klumme skildredes hovedpersonens tid som tjenestepige og mor til flere ’uægte’ børn, og den slutter med retssagen. Ved at udvide klummen tidsmæssigt bagud og fremad kom fortællingen i sin nye form til at skildre hovedpersonens liv fra undfangelse til moden kvinde, altså en fuld skæbne. Den nye, mesterlige fortælling, som efter sin hovedperson kom til at hedde ”Boline”, tryktes i *Verdensspejlet* august 1907, ikke længe efter Peter Sabroes opfordring. Med få ændringer indgik den året efter under den ny titel ”Kærlighedsbarnet” i samlingen *Af Dybets Lovsang* (1908), hvorfra den her optrykkes.

Valget af den mere almene (men ironiske) titel ”Kærlighedsbarnet” indicerer, at Nexø her havde mere at berette end en tilfældig enkeltpersons skæbne. Boline er nu desuden repræsentant for alle bortfjernede ’uægte’ børn, ligesom hun selv ”passede andre Plejesøskende, hvis Historie lignede hendes egen paa et Haar.”

I litteraturhistorisk perspektiv ligger ”Kærlighedsbarnet” i forlængelse af den ’sædelighedsfejde’, som havde raset siden 1880’erne med kamp imod borgerskabets dobbeltmoral på det seksuelle område. Og her sparer Nexø hverken byernes borgerskab eller landets velstående bondestand.

Nexø var ganske klar over, at en stor del af den tids læsende publikum, herunder læserne af såvel dagbladet *København* som samlingen *Af Dybets Lovsang*, selv havde tjenestepiger, som det jo dengang var almindeligt også i middelstanden, byernes såvel som landets. Og det har moret ham at udfordre sine læsere ved ironisk at holde et spejl op for dem. Da Boline bliver gravid igen og afskediges, er det således angiveligt, fordi det hjertensgode herskab ikke nænner at lade hende slide i dén tilstand.

Fortællingen pendulerer virtuost imellem flere stemmer, navnlig en alvidende fortæller med et nærmest kosmisk perspektiv, Bolines egen stemme samt flere, der repræsenterer den gældende samfundsmoral. Sidstnævnte > **Sidstnævntes** hjerteløse og oftest tanketomme perspektiv anlægges af Bolines mor, af hendes 'plejefamilie', senere af hendes skiftende herskaber og endelig af forhørsdommeren, det etablerede samfunds, 'retfærdighedens' indbegreb. Bolines egen naive stemme høres renest i hendes moderglæde.

Men en tredje, mildere stemme høres også: Medmenneskelighedens, medlidenhedens, solidaritetens. Ganske jordnært og praktisk hos vaskekonen, den kvindelige proletars indbegreb, der lader Boline bo hos sig i sin overfyldte ét-værelses lejlighed; men også hos den velhavende frue, en repræsentant for overklassens kvinder: Da det under politiforhøret brat går op for herskabsfruen, at Boline og hun selv er forbundet gennem moderskabets sorger, viger standsfølelsen, og hun tager til forhørsdommerens fortrydelse Bolines parti, "Fruen ofrede smærteligt sit eget døde Barn for Bolines lille".

Den vitalistiske pointe, der ligger i det håb, at naturen, her repræsenteret ved moderfølelsen, går over optugtelsen, unaturen, hjerteløsheden og den borgerlige samfundsmoral, er et gennemgående træk i Nexøs forfatterskab, især fra ca. 1905. Vi genfinder den i flere andre fortællinger fra *Af Dybets Lovsang*: "Flyvende Sommer", "Trækfuglene", "Frihedens Fe". Den er også en bærende pointe, der fremføres med kvindestemme i både *Pelle* og *Ditte*.

Lige netop moderfølelsen kontra den borgerlige samfunds- og sexualmoral er et hovedtema i *Ditte Menneskebarn*. Men hvor det store romanværk er patetisk og sentimentalt i sin fremstilling af Ditte som offer, er "Kærlighedsbarnet" barokt humoristisk og satirisk.

Fortællingen ender konsekvent og aldeles usentimentalt med at gøre Boline – hidtil fortællingens offerskikkelse – til småborgerlig og velnæret bøddel over for andre 'uægte' børn. Hermed fremstår hun til sidst som blind repræsentant for den borgerlige sexualmoral, hun selv skylder både sin eksistens og sin videre skæbne. Læseren efterlades brat uden hverken offer eller heltinde, ja uden andet holdepunkt end sin egen eftertænksomhed.

– Henrik Yde

Efterskrift til ”Mustafa”

Lige fra Nexøs debut med *Skygger* (1898) og til hans sidste novellesamling *Mod Lyset* (1938) havde hans rejser og udlandsophold afgivet stof til mange fortællinger. I sin ungdom skrev han især på oplevelserne fra Spanien før og omkring århundredskiftet, senere navnlig fra Tyskland under og efter 1. Verdenskrig. Hans ophold i disse to lande gav stof til en omfangsrig novellistisk produktion.

Fra 1919 var Nexø en erklæret ven af Sovjetunionen, som han gennem årene berejste flittigt. Man skulle derfor forvente, at der også forelå en stribe noveller herfra. Men i hele forfatterskabet findes der kun en eneste fortælling med russisk motiv, nemlig ”Mustafa”, som er skrevet i 1935.

Det virker, som om indtrykkene fra Sovjetunionen ikke påkaldte sig hans poetiske evner, men snarere lod sig omsætte i journalistik og i de propagandistiske rejsebøger *Mod Dagningen*, *Skildringer fra Rusland* (1923) og *To Verdener. Tanker og Indtryk fra en Ruslandsrejse* (1934). På den anden side er det klart, at hvis han endelig skulle digte over et russisk motiv, måtte det blive om resocialiseringen af landets mange forældreløse og bortløbne børn, *besprizornye*’erne. De havde hans særlige bevågenhed.

Efter Oktoberrevolutionen, vestmagternes intervention, borgerkrigen og den efterfølgende hungersnød udgjorde *besprizornye*’erne et markant problem for Sovjetunionen. De levede et elendigt liv i kriminalitet, og de udgjorde en fare for stabiliteten i den unge republik.

I den sydrussiske by Samara i Volga-regionen, hvor sulten og elendigheden havde været værst, blev der i første omgang oprettet et stort antal børnehjem for forældreløse. Da Nexø besøgte landet i 1922-1923, erfarede han i Moskva, at et af disse børnehjem var opkaldt efter ham selv, og han besøgte hjemmet i december 1922.

Opgaven med at tage sig af forældreløse og kriminelle børn og unge påhvilede GPU, som sikkerhedspolitiet dengang hed (tidligere Tjekaen, på novellens nedskrivningstidspunkt NKVD). Og det gjorde organisationen fra 1924 blandt andet ved at grundlægge en række selvstyrende kolonier for sådanne børn og unge. Disse kommuner opnåede markante pædagogiske resultater med de unge forhenværende kriminelle. Den navnkundigste – den som Nexø nævner i ”Mustafa”, og som han selv havde besøgt i 1931 – var Bolsjevo, en stor mønsterkommune, grundlagt af GPU små 30 km fra Moskva. Den producerede blandt andet sportsudstyr, og de unge aflønnedes på lige fod med andre borgere.

Foruden sine egne iagttagelser fra Samara og fra Bolsjevo kan Nexø til denne fortælling have ladet sig inspirere af Nikolai Ekks film fra 1931, *Putyovka v zhizn*, på dansk *Rejsen til livet* (den findes på internettet med engelske undertekster). Nexø omtaler den ret udførligt i *To Verdener*, og novellen deler grundtema med filmen; filmens unge hovedperson hedder endda også Mustafa.

Gennem skildringen af et enkeltindivid ristede Nexø med ”Mustafa” en minderune over GPU’s resocialisering af *besprizornye*’erne. Og denne resocialisering kan måske også kaldes en af den unge sovjetstats største politiske og moralske sejre.

Herhjemme fremhævede Tom Kristensen i en stort opsat anmeldelse af *Mod Lyset* særligt fortællingen om Mustafa. Drengen ”fortjente min Sandten en hel Roman” (*Politiken* 23.11. 1938).

Henrik Yde

Efterskrift til ”Ravnene”

Ligesom 1. Verdenskrig delte de europæiske nationer, splittede den også det europæiske kulturparnas. Det var ikke få forfattere, kunstnere og intellektuelle, der i den usædvanligt varme sommer 1914 blev grebet af euforisk krigsbegejstring. Den senere nobelprismodtager Thomas Mann kastede sig ved krigsudbruddet ud i en varm hyldest af tysk militarisme som ’kulturens’ forsvar mod den dekadente franske ’civilisation’. 93 fremtrædende tyske intellektuelle og kunstnere, heriblandt nobelprismodtageren fra 1912 Gerhart Hauptmann, udsendte den 4. oktober et fælles ’opråb til kulturverdenen’ (”An die Kulturwelt! Ein Aufruf”), der forsvarede Tysklands overfald på det neutrale Belgien og fornægtede de stedfundne krigsforbrydelser mod civilbefolkningen.

De modsagdes imidlertid af Thomas Manns storebror Heinrich Mann, der undsagde militarismen, ligesom Stefan Zweig i Svejts, Henri Babusse og Romain Rolland i Frankrig.

Herhjemme fulgte en række forfattere trop og tog engageret parti i krigen, oftest for Tyskland: Karl Larsen hyldede tysk og japansk ’ånd’ for dens målrettede brutalitet, Johs. V. Jensen bevægedes over Tysklands ’gamle germanerkraft’, og selv en forfinet æstet som Helge Rode begejstredes i sin essaysamling *Krig og Aand* (1917) af – ja, krigens ’ånd’. Også Gyldendals magtfulde litterære direktør Peter Nansen var tyskvenlig.

De modsagdes af Georg Brandes, som uden vaklen forsvarede Danmarks neutralitet, foragtede den tyske junkerstand og anså krigen for at være ren ’idioti’, blot en strid om markeder. De modsagdes også af den internationalt kendte Johannes Jørgensen, som i sin bog *Klokke Roland* (1915, den blev afvist af Gyldendals Peter Nansen, som derimod gerne udgav Karl Larsen) gendrev de 93 tyske intellektuelles ’opråb’. Og de modsagdes af Martin Andersen Nexø. Også han blev afvist af Nansen, da han foreslog denne en bog om Tyskland.

Især efter udgivelsen på tysk af *Pelle Erobreren* i føljetonudgaver med (efter danske forhold) astronomisk store oplag i meget talrige socialdemokratiske dagblade 1911 ff. og som bog 1912, havde Nexø fået et nært forhold til Tyskland, stiftet mange tyske bekendtskaber og berejst landet flittigt. Han betragtedes derfor nu af nogle danskere som 'hjemmetysker', mens han i Tyskland omvendt blev udsat for boykot pga. sin 'manglende stillingtagen' i krigen. Denne boykot var en alvorlig sag for ham, også økonomisk, idet han havde sin største læserskare i de tysktalende lande. Men hans holdning, som den gav sig udtryk i talrige foredrag og Tysklands-reportager både før og under krigen, var ganske klar: Lige så højt han satte det tyske folk og den tyske kultur, lige så meget hadede han den tyske – og al anden! – militarisme. Som god socialdemokrat beundrede han det store tyske parti som kulturbærer og anså Prøjsens junkerstand for Tysklands forbandelse. Og han havde tidligt sagt fra overfor krigen. De stadigt mere vedholdende rygter om en kommende storkrig nåede i foråret og forsommeren 1914 også til Danmark, hvor man dog nødig talte om den. Men *han* talte og skrev – imod krig. Se herom Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1919*, s. 400 ff.

Men nu dette? Alle Verdens socialdemokratier havde på den ene kongres efter den anden – således i København 1910 – erklæret, at man aldrig mere ville deltage i nogen 'broderkrig', men derimod i de respektive parlamenter stemme imod krigsbevillinger eller, om galt skulle være, vende gevæerne mod sine egne officerer hellere end mod sine klassefæller af andre nationaliteter. Nexø havde troet på dette, talt for det og skrevet for det. Derfor var krigsudbruddet også for ham et meningssammenbrud. "Ravnene" er hans umiddelbare reaktion.

*

"Ravnene" er en undergangsvision, der introducerer en ny genre i Nexøs novellistiske forfatterskab: Den symbolske. Hvor han hidtil var blevet opfattet som 'virkelighedsskildrer', havde han navnlig fra og med novellesamlingen *Af Dybets Lovsang* (1908) og *Pelle Erobreren* (1906-10) givet sin 'realisme' dybde ved også at fremstille sine figurer som fællesnævner, *typer* på forskellige samfundsgrupper: Tjenestepigen, proletardrengen, den gamle tids håndværker, pjalteproletaren osv.

Men hvorledes overhovedet give en 'virkelighedsskildring' af en fjern, knap nok udbrudt krig? Nexø tager mesterligt sit udgangspunkt i det nærmeste og fremstiller troværdigt den indkaldte Thurø-husmands kone som *typen* på en

krigsenke. Men han forlader derpå al 'realisme' og overlader ordet til de mytiske ravne, der grådigt forventningsfulde afventer en ny storkrig i erindringen om de foregående. Disse fremmanes ved stednavnene på de mest blodige tildragelser i nyere krigshistorie: Solferino (det sidste slag i Den italienske uafhængighedskrig, som 1859 kostede knap 40.000 soldater livet), Gravelotte (1870 i Den Fransk-tyske Krig), Mukden (i dag Shenyang, 1905 i Den Russisk-japanske krig) og endelig de aktuelle Balkankrige 1912-13.

I de følgende år skrev Nexø flere dystre fortællinger, der som denne nok kunne tage udgangspunkt i konkrete hændelser, men som derpå bevægede sig ud i det symbolske, fantastiske og allegoriske. "De tomme Pladsers Passagerer", "Brodermorderen", "Den tragiske Jonglør" og "De sorte Fugle" er blandt de kendteste.

*

Den 20. august 1914 skrev Nexø til redaktør Rasmus Herløv i Chicago:

"Jeg kom hjem fra Thurø – alene – 6 Avgust for at undersøge, om det kunde gaa an at tage Familien herhjem til Hovedstaden eller den havde bedst af at blive på Thurø. Jeg selv kunde i Parentes ikke holde ud at være dernede saa langt fra Begivenhedernes Gang og fra Efterretningscentre. Nu er Familien hjemme; vi bor ganske vist lige inden for Fæstningslinjen, men den værste Fare for at Danmark skulde blive tvunget med ind i Krigen er nu drevet over. [...] Vedlagt en lille Stemning som Verdenskrigen fremkaldte i mig, og som jeg offentliggjorde i 'Social-Demokraterne' i de tre skandinaviske Lande." (*Breve fra Martin Andersen Nexø*, brev nr. 146.)

"Ravnene" tryktes først i norsk *Social-Demokraten* i Kristiania, det nuværende Oslo, 8. august, dernæst i den danske *Social-Demokraten* 17. august; på svensk ses den derimod ikke. Året efter blev den optrykt i samlingen *Under Himmelen den blaa* (1915), hvorfra den her gengives. I disse tre tryk er den – som den eneste af alle Nexøs fortællinger – dateret, nemlig: "*Thurø, 1. August 1914.*"

Imidlertid er steds- og tidsangivelsen sandsynligvis en tilsnigelse.

30. juli 1914 udbrød der krig mellem Serbien og Østrig-Ungarn. Den 1. august erklærede Tyskland krig mod Rusland og den 3. august mod Frankrig, hvorefter verdenskrigen var en kendsgerning. *At* der var tale om en verdenskrig, har imidlertid næppe kunnet overskues fra Thurø den 1. august, højst at dette tegnede til at blive en omfattende europæisk krig. Men Nexø bruger netop ordet ”Verdenskrig”. Meget, herunder datoen 8. august for den første publikation af ”Ravnene”, tyder derfor på, at fortællingen først er skrevet færdig nogle dage eller en lille uge senere end angivet, da Nexø var tilbage i København og har kunnet overskue begivenhederne så nogenlunde.

Den 1. august 1914 forblev imidlertid den symbolske dato, hvorfra man regnede Verdenskrigens udbrud, og derfor fastholdt Nexø den, også i alle senere optryk.

– Henrik Yde

Efterskrift til ”Strøm”

”Strøm” tryktes første gang i månedsbladet *Hjemmets Noveller*, april 1908. Sammen med otte andre fortællinger indgik den 1911 i samlingen *Barndommens Kyst*. Alle ni fortællinger var blevet til i tidsrummet 1905-1910, det vil sige nøjagtig samtidig med, at Nexø skrev sit hovedværk *Pelle Erobreren* I-IV.

Udarbejdelsen af dette romanværk har uden tvivl givet Nexø anledning til selvrefleksioner. Og for så vidt alle ni fortællinger i *Barndommens Kyst* ved deres jeg-fortæller præsenterer sig som selvoplevede og foregår på Bornholm i Nexøs barndom eller ungdom, kan samlingen betragtes som en forløber for hans *Erindringer* fra 1930’erne.

Efter udgivelsen af *Pelle Erobreren* var Nexø i færd med over for den danske og internationale offentlighed at tegne et billede af sig selv som en autodidakt arbejderforfatter. Hvor han tidligere, for eksempel i Gyldendals forlagskatalog fra 1901, havde præsenteret sig som ”Lærer” og om sin far havde skrevet, at han var ”Bornholmer af gammel Bondeslægt”, dér præsenterer han sig fra nu af som proletar. Således i den selvbiografiske indledning til føljetonudgaven af *Pelle Erobreren*, som det store tyske socialdemokratis hovedorgan *Vorwärts* udgav i 1911-1912, samtidig med udgivelsen af *Barndommens Kyst*. Det hedder i denne indledning (her efter det dansksprogede manuskript):

”Jeg er født paa Christianshavn i Københavns ældste Arbejderkvarter (...). Min Fader var Stenhugger og Brolægger, Moder kørte om med en Trækkevogn og solgte Fisk, Frugt og lignende.”

Nexø tegnede sig med andre ord ikke mere som værende af bonde-, men af arbejderslægt. Altså som proletar.

Fortællingen ”Strøm” er til dels selvbiografisk, og læsere af tredje bind af Nexøs *Erindringer*, *For Lud og koldt Vand*, vil genkende den sultende unge Nexøs kvistværelse i Hedningestræde (!), hans sangvinske bror Georg og andre personer, steder og begivenheder i Rønne anno 1889. Også den velhavende farbror Morten Andersen, medlem af Luthersk Mission, kender man igen, men bror Georg kan dog ikke have opsøgt ham i denne periode, idet Morten Andersen var død i 1887. ’Strøm’ selv møder vi også som bifigur i *Pelle Erobreren*’s andet bind, *Læreaar*, hvor hans historie dog ikke udfoldes. Figuren er sandsynligvis fiktiv.

I ”Strøm” hører vi om den arbejdsløse skomager Nexø og hans nabo, en svensk dykker. Han lider af samvittighedsnag over for den kone og det barn, han har efterladt uforsørgede for år tilbage. Strøm er for naiv og tankeløs til at foretage sig de

meget enkle handlinger, der skal til for at rette op på miseren. Han lader sig i stedet drive med – strømmen. Men her kommer fortælleren – altså unge Nexø – belejligt til; han formår midt i sin egen armod at retlede Strøm og sørge for, at han kommer hjem til familien i Sverige.

Det er interessant at sammenholde ”Strøm” med en anden og mere kendt fortælling fra *Barndommens Kyst*, nemlig ”Idioten”, som anslår flere af de samme temaer. I ”Idioten” ses en invalid og brændevinssløvet karl (også han en fiktiv figur), der udnyttes groft som arbejdskraft af den dovne bonde på nabogården til der, hvor fortælleren som ung havde tjent som røgterdreng. På et tidspunkt får unge Nexø brændevinen narret fra den døddrukne mand, som, da han vågner op – ædru – bliver så rasende, at han brænder gården ned til grunden. Fortællingen vokser ud til at billede på social revolution, når først den sløvede arbejder vågner op til klarhed om sin tilstand. Og endda en revolte, som den unge Nexø personligt forårsager!

Alle forskelle ufortalt er figurerne ’Idioten’ og ’Strøm’ to blandt mange inkarnationer i Nexøs fiktive forfatterskab af den naive arbejder, der omsider indser sin usle tilstand og retter op på den. I begge fortællinger optræder den unge Nexø som katalysator for begivenhederne. Over for sine danske og udenlandske læsere fremstillede Nexø sig dermed som den fødte vejleder for arbejderklassen.

– Henrik Yde